

sara ahmed . obećanje sreće

KONTRA TEG

0 | 1

THE PROMISE OF HAPPINESS
© 2010 by Duke University Press

© za srpsko izdanje Futura publikacije

Izdavač: Futura publikacije

Za izdavača: Relja Dražić

Urednica: Silvia Dražić

Štampa: Workshop, Petrovaradin, 2017

Korice: Reizenman

Tiraž 500

ISBN 978-86-7188-174-6

www.neusatz.rs

E-mail: office@neusatz.rs

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

17.023.34

АХМЕД, Сара

Обећање среће / Sara Ahmed ; prevela s engleskog Silvia Dražić. -
Novi Sad : Futura publikacije, 2017 (Petrovaradin : Workshop). - 346 str. ; 22
cm. - (Kontrateg)

Prevod dela: The promise of happiness. - Tiraž 500. - Napomene i biblio-
grafske reference uz tekst. - Bibliografija. - Registar.

ISBN 978-86-7188-174-6

a) Срећа - Филозофски аспект b) Срећа - Социолошки аспект
COBISS.SR-ID 319584775

obećanje sreće

SARA AHMED

prevela s engleskog
Silvia Dražić

Sadržaj

Uvod
ZAŠTO SREĆA, ZAŠTO SADA? / 9

 Zaokret ka sreći / 11
 Pozitivna psihologija / 18
 Nesrećne arhive / 23

 Prvo poglavlje
 SREĆNI OBJEKTI / 36
 Afekat, objekti, intencionalnost / 37
 Obećanja / 45
 Dobre navike / 55
 Socijabilna sreća / 62
 Srećne porodice / 74

 Drugo poglavlje
 FEMINISTIČKE KVARIIGRE / 79
 Sreća, obrazovanje i žene / 83
 Mutivode / 90
 Svest i nesreća / 104
 Svest i rasizam / 117

 Treće poglavlje
 NESREĆNE QUEER OSOBE / 129
 Samo sreća / 132
 Izazivanje nesreće / 141
 Srećne queer osobe / 156
 Srećno queer / 166

 Četvrto poglavlje
 MELANHOLIČNI MIGRANTI / 174
 Utilitarizam i imperija / 177
 Sloboda da se bude srećan / 192
 Melanholija i konverzija / 198

Osećanja otuđenosti / 213

Peto poglavlje

SREĆNE BUDUĆNOSTI / 230

Otuđenje i revolucionarna svest / 236

Optimizam i pesimizam / 247

Nada i anksioznost / 258

Sloboda da se bude nesrećan / 273

Zaključak

SREĆA, ETIKA, MOGUĆNOST / 284

Genealogija sreće / 291

Sreća, pasivnost, aktivnost / 295

Sretnija sreća / 308

Bibliografija / 318

Registar / 335

Za Odri Lord koja me je toliko toga naučila o svemu

Zahvalnica

Želim da zahvalim Savetu za istraživanje umetnosti i humanističkih nauka (Arts and Humanities Research Council – AHRC) na podršci za moja istraživanja tokom 2007–8 godine; svom Departmanu za medije i komunikacije (Media and Communications), na Goldsmit koledžu (Goldsmiths College), što mi je odobrio dugačko odsustvo; kao i mojim kolegama i prijateljima na Goldsmitu; posebno su to Lisa Adkins, Lisa Blackman, Gavin Butt, Nick Couldry, Natalie Fenton, Mariam Fraser, Angela McRobbie, Rachel Moore, Simon O’Sullivan, Beverley Skeggs, Richard Smith i Gareth Stanton. Moja zahvalnost pripada Departmanu za ženske i rodne studije (Department of Women’s and Gender Studies) na Rutgers univerzitetu (Rutgers University) koji mi je obezbedio spokojno i stimulatívno mesto za dovršenje ove knjige i Mary Hawkesworth koja mi je omogućila ovu posetu. Hvala Ann Pellegrini, Jasbir Puar i Sarah Schulman koje su doprinele da Njujork ispuni svoja obećanja Hvala Clare Hemmings, Shona Hunter, Jonathan Keane, Catharina Landström, Elena Loizidou, Mimi Sheller i Elaine Swan na prijateljstvu. Za stvaranje jednog duhovnog doma hvala svima onima koje su deo Crnog britanskog feminizama uključujući Suki Ali, Heidi Mirza, Gail Lewis, Ann Phoenix, Nirmal Puwar i Shirley Tate. Zahvaljujem Judith Butler za dugogodišnju intelektualnu inspiraciju. Za odličan savet i sugestije hvala Ken Wissoker, Courtney Berger, Molly Balikov, Fred Kameny, i uredničkom timu Duke University Press-a. Za neprekidnu podršku i solidarnost dugujem zahvalnost Lauren Berlant, Sneja Gunew, Elspeth Probyn, Sasha Roseneil i Terry Threadgold. Za korisne povratne informacije o poglavljima i tekstovima zahvaljujem Sarah Franklin, Kristyn Gorton, Elena Loizidou, Heather Love, David Glover, Ali Rattansi, Róisín Ryan-Flood, Simon O’Sullivan i Sarah Schulman.

Dugujem zahvalnost onima koji su doprineli knjizi anegdota o kvartirama i referencama o sreći. Bila sam srećna da imam priliku da svoja istraživanja delim sa slušaocima na sledećim univerzitetima: University of British Columbia, Carleton University, University of Cincinnati, City University of New York, Cornell University, University College Dublin, Durham University, Edinburgh University, Florence University, Goldsmiths College, Hampshire College, University of Illinois, University of Kansas, Kent University, London School of Economics, McGill University, New York University, University of Oslo, Queen Mary and Westfield College, Rutgers University, UC Santa Cruz, University of South Australia, Sussex University, Syracuse University, University of Turku, and York University (Canada).

Zahvaljujem svojoj porodici na susretljivosti, posebno svojoj majci Maureen Fisher i sestrama Tanya Ahmed i Tamina Levy. Hvala Mulki što je deo mog života, i Yvone i Meredith Johnson što su deo njegovog. Hvala Sarah Franklin što mi je dala razloge za optimizam i čak sreću.

Uvod

ZAŠTO SREĆA, ZAŠTO SADA?

Sreća se dosledno opisuje kao cilj ljudske žudnje, kao ono čemu težimo, kao ono što daje svrhu, značenje i poredak ljudskom životu. Kako Bruno S. Frej (Bruno S. Frey) i Alojz Štucer (Alois Stutzer) tvrde „Svi žele da budu srećni. Verovatno ne postoji nijedan drugi cilj u životu oko kojeg postoji tako visok stepen saglasnosti.” (2002: vii)¹. Ono što oni opisuju možda je konsenzus da je sreća konsenzus. Da li smo saglasni sa srećom? I sa čim se saglašavamo, ako ili kada smo saglasni sa srećom?

Čak i filozof poput Imanuela Kanta (Immanuel Kant), koji je sreću pojedinca smestio izvan domena etike, tvrdi: „da bude srećno, nužan je zahtev svakog umnog, ali konačnog bića, i, shodno tome, neizbežan određujući razlog njegove moći žudnje“ (1979: 47). Pa ipak, sam Kant sa žaljenjem podseća „Nesreća je što je pojam sreće tako neodređeni

.....

1 Postoji tako mnogo artikulacija ovog uverenja da je teško odabrati koga citirati. Započela sam ovim citatom pošto on koristi svakodnevni jezik da opiše jednu ideju koja je i svakodnevna i filozofska: da je sreća ono čemu težimo. Jedno od verovatno najdramatičnijih filozofskih određenja tog principa dao je u sedamnaestom veku Blaise Pascal koji je tvrdio: „Svi ljudi bez razlike traže sreću. Ma koliko različita bila sredstva, svi oni teže ovom cilju. Ono što jedne navodi da idu u rat, a druge da ga izbjegavaju, jeste ta ista želja u jednim i u drugima, samo što su različita gledišta. Volja ne čini nikada ni najmanjeg koraka ako ne prema ovom cilju. To je pobuda za sve djelatnosti svih ljudi, pa i onih koji su naumili objesiti se“ (1969: 174). Ovo prilično neobično insistiranje na univerzalnosti sreće kao motiva volje, uključuje jednako neobičnu raspravu o nužnim neuspesima sreće koja jasno anticipira psihoanalitički poduhvat: „Šta nam dakle dovikuje ova nezasićenost i nemoć u nama, ako ne da je davno u čovjeku bilo prave sreće, a sad mu je od nje preostao tek prazan znak i prazan trag? I uzalud ga pokušava ispuniti sa svim što ga okružuje tražeći pomoć od odsutnih stvari, kad mu je već ne pružaju one prisutne. Ali ni one nisu dorasle tome, jer taj beskrajni ponor može biti ispunjen samo beskrajnim i nepromenljivim predmetom, a to je samo Bog“ (174-175).

pojam, da, mada svaki čoveka želi da do nje dospe, on ipak nikada ne može da kaže određeno i u saglasnosti sa samim sobom šta on zapravo želi i hoće“ (1981: 57). Ako je sreća ono za čim čeznemo, to ne znači da znamo za čim čeznemo u čežnji za srećom. Sreća bi čak, kroz želju za srećom mogla samu sebe da prizove. Ili, svojim neuspevanjem da se ostvari, može zadržati svoje mesto kao čežnja.

Sreća: čežnja, htenje, želja. U ovoj knjizi, pitam se šta za sreću znači da se o njoj razmišlja u takvim odnosima. Pitanje koje vodi ovu knjigu stoga nije u tolikoj meri „šta je sreća“ nego pre „šta sreća čini?“. Ja ne nudim definiciju sreće ili model autentične sreće. Niti nudim skup uputstava o tome kako doseći sreću: ja nemam ništa slično i pre bi se moglo reći da pišem sa pozicije skeptičkog neverovanja u sreću kao tehniku dobrog življenja. Zanima me kako je sreća združena sa nekim životnim izborima a ne sa nekim drugim, kako je sreća zamišljena kao ono što sledi kad se živi na određeni način. Istorija sreće može biti mišljena kao istorija povezivanja. U čežnji za srećom mi čeznemo da budemo povezani sa srećom, što znači da budemo pridruženi njenim vezama. Upravo obećanje da je sreća ono što dobijate kad imate prave veze, može biti ono što nas usmerava ka određenim stvarima.

Sreća oblikuje ono što se shvata kao svet. U opisivanju sreće kao načina izgradnje sveta posvećena sam radu feminističkih, crnih i queer naučnika/ca koji/e na različit način pokazuju kako se sreća koristi da opravda opresiju. Feminističke kritike lika „srećne domaćice“, crne kritike mita o „srećnom robu“ i queer kritike sentimentalizacije heteroseksualnosti kao „porodičnog blaženstva“, najviše su me naučile o sreći i razlozima njene privlačnosti. Uz ove specifične kritike stoje duge istorije obrazovanja i aktivizma koje otkrivaju nesrećne učinke sreće, podučavajući nas kako je sreća upotrebljavana da preformuliše društvene norme kao društvena dobra. Mogli bismo čak reći da su se takvi politički pokreti borili *protiv*, a ne *za* sreću. Simon de Bovoar (Simone de Beauvoir) nam tako dobro pokazuje kako sreća pretvara svoju želju u politiku, u politiku punu želje, u politiku koja zahteva da drugi žive u skladu sa željom. Kako ona tvrdi: „Tačno zna-

čenje reči *sreća* nije utvrđeno, a još manje se zna kakve prave vrednosti ona obuhvata. Ne postoji nikakva mogućnost da se meri tuđa sreća, i *uvek je lako proglasiti srećnom situaciju koja želi nekom da se nametne*“ (1982: 25; drugi kurziv S.A.). Ja se oslanjam na takve kritike sreće da bih postavila pitanja o čežnji za srećom. *Danas*, moramo da se oslanjamo na takve kritike, kako bismo reagovali na mondenost ovog *danas*. Zašto sreća, zašto sada? Izvesno je da ovo *sada* možemo opisati kao „zaokret ka sreći“. *Obećanje sreće* je delom napisano kao odgovor na ovaj zaokret.

Zaokret ka sreći

Šta podrazumevam pod „zaokretom ka sreći“? Izvesno je da su objavljene brojne knjige o nauci i ekonomiji sreće, posebno od 2005. na ovamo.² Popularnost terapijskih kultura i diskursa samopomoći takođe označava zaokret ka sreći: danas postoje mnoge knjige i kursevi koji daju uputstva kako biti srećan, koristeći raznovrsna znanja, uključujući polje pozitivne psihologije kao i (često orijentalistička) čitanja istočnjačkih tradicija, posebno budizma³. Danas je postalo uobičajeno pozivati se na „industriju sreće“: sreća se i proizvodi i konzumira kroz ove knjige, akumulirajući vrednost kao oblik kapitala. Barbara Ganel (Barbara Gunnell, 2004) opisuje „kako potraga za srećom nesumnjivo obogaćuje mnogo ljudi. Feel-good industrija cveta. Prodavci knjiga i CD-a za samopomoć koji obećavaju ispunjeniji život nikada nisu bili uspešniji.“

Mediji su zagašeni slikama i pričama o sreći. U Velikoj Britaniji mnoge velikoformatne novine sadrže temate o sreći

2 Ovo su neke od ključnih knjiga objavljenih u poslednjih nekoliko godina: Layard 2005; McMahon 2006; Nettle 2006; Gilbert 2006; Haidt 2006; Schoch 2006; de Botton 2006. Za neke perspektive koje proizlaze iz studija kulture kao i šire iz humanističkih nauka, vidi zbirku eseja o sreći koje sam priredila u *New Formations* (2008).

3 U primere nedavno objavljenih knjiga o sreći koje bi se mogli opisati kao popularna psihologija i „kako da“ priručnici spadaju Summers and Watson 2006, Seligman 2003, Holden 1998, Ricard 2007. Jedna od najpopularnijih knjiga o sreći zasnovana je na seriji razgovora između Dalaj Lame i Howard C. Cutler-a (1998).

a na BBC-u je 2006.⁴ emitovana serija *Formula sreće*. Zaokret ka sreći može se opisati kao internacionalan; na World Wide Web-u može se posetiti „happy planet index” (skala planetarne sreće) a objavljuju se i brojne globalne ankete i izveštaji koji mere sreću unutar nacija-država kao i među njima⁵. Ovi se izveštaji često navode u medijima kada rezultati istraživanja ne odgovaraju društvenim očekivanjima, odnosno kada se zemlje u razvoju pokazuju kao srećnije od onih super razvijenih. Uzmite početnu rečenicu jednog članka „Da li možete da poverujete da je Bangladeš najsrećnija nacija na svetu! Sjedinjene Države su, s druge strane, tužna priča: one su na Svetskom izveštaju o sreći (World Happiness Survey)⁶ rangirane tek kao četrdesetšeste.” Sreća i nesreća postaju vest kada dovode u pitanje ideje o društvenom statusu specifičnih individua, grupa i nacija, obično potvrđujući status kroz jezik neverice.

Zaokret ka sreći može se potvrditi i u menjanju politike i sistema vladanja. Vlada Butana meri sreću svog stanovništva od 1972. i predstavlja je kao Gross national Happiness (GNS)/ *bruto nacionalnu sreću* (BNS). U Velikoj Britaniji, Dejvid Kameron (David Cameron), lider Konzervativne partije, govorio je o sreći kao o vrednosti za vladu, što je dovelo do rasprave u medijima o Novim laburustima i njihovom programu sreće i „društvenog blagostanja”⁷. Postoje izveštaji da brojne vlade uvode sreću i blagostanje kao merljive vrednosti i eksplicitne ciljeve, dopunjujući *bruto domaći proizvod* (BDP) onim što je postalo poznato kao *pravi indikator progressa* (Genuine Progress Indicator - GPI)⁸. Sreća postaje autentič-

.....
4 Na primer *Independent on Sunday* objavio je temat „The Secret of Happiness: Why the Ancient Hold the Kee”, 17. marta 2006. Informacije o BBC seriji *The Happiness Formula* mogu se naći na <http://news.bbc.co.uk>. Poslednja poseta 11. februara 2009.

5 Vidi: <http://www.happyplanetindex.org> . O rezultatima globalnih anketa o sreći raspravlja se u časopisu *Happiness Studies*. Poslednja poseta 11. februara 2009.

6 Vidi <http://www.nriol.com>. Poslednja poseta 11. februara 2009.

7 O detaljima govora Dejvida Kamerna o sreći vidi <http://news.bbc.co.uk>. Poslednja poseta 11. februara 2009.

8 GPI su najpre skovala trojica kalifornijskih istraživača 1995. Zajedno

niji način merenja napretka; sreća je, možemo reći, krajnji pokazatelj uspešnosti.

Stoga nije iznenađujuće da studije sreće postaju samostalno akademsko polje: akademski časopis *Happiness Studies* opšte je poznat i danas postoje brojni kursevi posvećeni studijama sreće. U okviru akademskog obrazovanja, svedoci smo zaokreta kao sreći u nizu disciplina, uključujući istoriju, psihologiju, arhitekturu, socijalnu politiku i ekonomiju. Važno je svedočiti o tom zaokretu, razmatrajući ne samo sreću kao oblik konsenzusa, nego i konsenzus da se reč *sreća* upotrebljava da bi se nešto opisalo.

Nešto od tog posla opisano je pod rubrikom „nova nauka o sreći“. Ne bi moglo da se kaže da je nauka o sreći po sebi nova; mnogi od ključnih tekstova u ovom području predstavljaju oživljavanje klasičnog engleskog utilitarizma, posebno dela Džeremi Bentama (Jeremy Bentham) s njegovom čuvenom maksimom o „najvećoj sreći najvećeg broja (ljudi)“. Kako Bentam objašnjava u delu *A Fragment of Government* (Fragment o vladi) „najveća sreća najvećeg broja ljudi merilo je ispravnog i pogrešnog“ ([1776] 1988: 3). Bentam se sam oslanja na jednu raniju tradiciju, koja uključuje kako delo Dejvida Hjuma (David Hume) tako i Čezara Bekarie (Cesare Beccaria) i Kloda Adrijena Helvecijusa (Claude Adrien Hélvétius). Nauka o sreći ima zajedničku istoriju sa političkom ekonomijom: samo se prisetite argumenta Adama Smita (Adam Smith) iz *The Wealth of Nations* (Bogatstva naroda) da nas kapitalizam uzdiže iz onoga što bismo mogli nazvati „bednom jednakošću“, ka onom što možemo nazvati „srećnom nejednakošću“, tako da „radnik, čak i onaj najnižeg i nasiromašnijeg reda, ako je čuvan i marljiv, može uživati veći deo životnih potreba i ugodno-

.....
sa 400 vodećih ekonomista, lidera u biznisu i profesionalaca oni su ustanovili: „Budući da BDP meri samo kvanitet tržišnih aktivnosti bez uračunavanja uključenih socijalnih i ekoloških troškova, on je neadekvatan i varav kao merilo istinskog prosperiteta. Kreatori politika, ekonomisti, mediji i međunarodne agencije treba da prestanu da upotrebljavaju BDP kao merilo napretka i javno obznane njegove manjkavosti. Hitno su potrebni novi indikatori napretka da vode naše društvo... GPI je jedan značajan korak u tom pravcu.“ Za dalje informacije o GPI-ju i genealogiji termina vidi <http://www.gpiatlantic.org>. Poslednja poseta 11. februara 2009.

sti, nego što ih može steći bilo koji divljak“ ([1776] 1999:105).

Devetnaestovekovni utilitarizam, naravno, uključuje eksplicitno odbacivanje takvog narativa u kojem nejednakost postaje merilo napretka i sreće. Bentam, sledeći Aleksandra Vederburna (Alexander Wedderburn), opisuje princip korisnosti kao opasan po vladu: „princip koji kao jedini *ispravan* i opravdan cilj vlade predviđa najveću sreću najvećeg broja ljudi – kako on može biti odbijen kao opasan? opasan za svaku vladu koja ima za svoju *istinsku* svrhu ili cilj najveću sreću samo *jednog*.“ ([1776] 1988: 59). Uprkos ovom uverenju da sreća svake ličnosti treba da vredi podjednako (sreća mnogih odbija da unapredi sreću bilo koga), utilitaristička tradicija je podržala princip da uvećani stupnjevi sreće funkcionišu kao merilo ljudskog napretka. Emil Dirkem (Emile Durkheim) oštro je kritikovao ovaj princip : „Ali zapravo, da li je istina da se sreća pojedinca uvećava sa napredovanjem čoveka? Ništa nije sumnjivije od toga“ (1972: 243).

Jedna od ključnih figura savremene nauke o sreći je Ričard Lajard (Richard Layard) na koga se u britanskim medijima često poziva kao na „cara sreće“. Lajardova značajna knjiga *Happiness: lessons from a new science* (Sreća: lekcije iz nove nauke), prvi put objavljena 2005, započinje kao kritika ekonomije zbog njenog načina merenja ljudskog razvoja: „ekonomija izjednačava promene u sreći društva s promenama u njegovoj kupovnoj moći“ (ix). Lajard tvrdi da je sreća jedini način merenja rasta i napretka: „najbolje društvo je najsrećnije društvo“. Jedna od fundamentalnih pretpostavki ove nauke jeste da je sreća dobro, te da tako ništa ne može biti bolje od uvećavanja sreće. Nauka o sreći pretpostavlja da je sreća „tamo napolju“, da sreća može da se meri i da su ova merenja objektivna: ona se čak nazivaju „hedonometrima“ (Nettle 2006: 3).

Ako nauka o sreći pretpostavlja da je sreća „tamo napolju“, kako onda ona definiše sreću? Ričard Lajard nam opet pruža korisnu referentnu tačku. On tvrdi da je, „sreća osećati se dobro a nesreća osećati se loše“ (6). Sreća je „osećati se dobro“, što znači da možemo meriti sreću zato što možemo meriti koliko se dobro ljudi osećaju. Tako „tamo napolju“ jeste u

stvari „ovde unutra“. Verovanje da se sreća može meriti jeste verovanje da se mogu meriti osećanja. Lajard tvrdi da „većina ljudi smatra da je lako reći koliko se dobro osećaju“ (13). Istraživanje sreće prevashodno je zasnovano na samoizveštavanju: studije mere koliko ljudi kažu da su srećni, pretpostavljajući da ako ljudi kažu da su srećni, oni jesu srećni. Ovaj model pretpostavlja kako transparentnost samoosećanja (da mi možemo reći i znati kako se osećamo), tako i nemotivisanu i jednostavnu prirodu samoizveštavanja. Ako je sreća već shvaćena kao ono što želite da imate, onda biti pitan koliko si srećan više nije postavljanje neutralnog pitanja. Ne radi se samo o tome da se od ljudi traži da procene svoje životne situacije, nego se traži da procene svoje životne situacije kroz kategorije koje su opterećene vrednostima.⁹ Merenjima bi se mogle meriti i srodna želja da se bude u blizini sreće, ili čak srodna želja da se nečiji život (sebi ili drugima) prikaže dobro, a ne samo ono što ljudi osećaju o svom životu kao takvom

Važno je kako mislimo o osećanjima. Veliki deo nove nauke o sreći zasnovan je na modelu osećanja koji ih vidi kao transparentne i kao temelj moralnog života. Ako je nešto dobro, mi se osećamo dobro. Ako je nešto loše, mi se osećamo loše.¹⁰ Nauka o sreći tako počiva na vrlo specifičnom modelu

9 Jedna studija otkriva ono što bi trebalo da bude očigledno: ako pitate subjekte koliko su srećni nakon što ste ih pitali o pozitivnim temama, verovatnije ćete dobiti izveštaje o višim nivoima sreće, nego ako ih pitate koliko su srećni, nakon što ste im postavljali pitanja o negativnim temama: „Subjekti koji su prethodno bili navedeni da razmišljaju o pozitivnim aspektima svojih sadašnjih života opisuju sebe kao srećnije i zadovoljnije svojim životom u celini od subjekata koji su bili navođeni da misle o negativnim aspektima (Schwarz and Strack, 1991: 28).

10 Mi možemo da vidimo probleme ovakvog pristupa u kojem osećanja postaju merilo ispravnog i pogrešnog. Richard Layard, na primer, tvrdi da je ono što nešto čini lošim, to što ljude čini nesrećnim, ili čak vređa ljudska osećanja. Za Layard-a, nauka o sreći jeste „inherentno“ za siromašne i za redistribuciju bogatstva pošto nejednakosti uvećavaju nesreću (2005: 120-21): iako nezgodna implikacija njegovog argumenta jeste da ukoliko nejednakosti ne uvećavaju nesreću on ne bi bio protiv njih. Kako on opisuje: „Američki robovi su želeli svoju slobodu, ne zato što bi im ona pružila veće prihode, nego zbog poniženja što su robovi. Ropstvo je vređalo njihova osećanja, i zato je ropstvo loše“ (121). Ideja da je ropstvo bilo loše zato što vređa ljudska osećanja pokazuje nam šta je loše u ovom modelu lošeg. On

subjektivnosti, u kojem čovek zna kako se oseća i u kojem je distinkcija između dobrog i lošeg osećanja pouzdana, stvarajući osnovu kako subjektivnog tako i društvenog blagostanja. Studije kulture, kao i psihoanaliza, mogu imati značajnu ulogu u ovim debatama time što nude alternativne teorije osećanja koje *nisu* zasnovane na subjektu koji je prikazan sebi u potpunosti, na subjektu koji uvek zna kako se oseća (vidi Terada 2001). Kulturne i psihoanalitičke teorije mogu istražiti kako su uobičajene veze upravo sa idejom dobrog života takođe mesta ambivalencije, pošto uključuju konfuziju a ne separaciju dobrih i loših osećanja. Tumačenje sreće tako bi postalo pitanje tumačenje gramatike ove ambivalencije.

Istraživanje sreće ne meri naprosto osećanja; ono takođe interpretira ono što meri. Merenje sreće najpre generiše znanje o raspodeljenosti sreće. Istraživanje sreće stvara baze podataka, uglavnom zasnovane na komparativnom modelu, koje pokazuju gde je sreća locirana. Baze podataka o sreći pokazuju nam koji su pojedinci srećniji od drugih kao i koje su grupe ili nacije-države srećnije od drugih. Nauka o sreći uzajamno povezuje stupnjeve sreće i društvene pokazatelje stvarajući takozvane „pokazatelje sreće“. Pokazatelji sreće govore nam koje su vrste ljudi srećnije; oni ne funkcionišu samo kao merila sreće nego i kao predskazivači sreće. Kako Frej i Štucer tvrde u delu *Happiness and Economics* (Sreća i ekonomija), društveni pokazatelji, stvarajući ono što nazivaju „psihogramima sreće“, mogu predskazati koliko će različite vrste ličnosti biti srećne (2002: 7).

Jedan od primarnih pokazatelja sreće je brak. Brak bi se definisao kao „najbolji od svih mogućih svetova“ budući da uvećava sreću. Argument je jednostavan: ako ste u braku, možemo predskazati da je verovatnije da budete srećniji nego ako niste u braku. Nalaz je takođe preporuka: venča-

.....
individualizuje i psihologizuje društvene nepravde. Vidi značajnu kritiku spajanja bola i nepravde Lauren Berlant (2000), kao i moj zaključak u *The Cultural Politics of Emotion* (2004) za refleksiju o odnosu između društvenih nepravdi i bola. Posebno napominjem da je jedan od problema spajanja nepravde sa bolom taj da on prejudicira pristup osećanjima drugih. Bilo koji oblik nepravde koji nije praćen svesno osećanom patnjom o kojoj može da se govori drugima, postao bi nevidljiv u takvom modelu.

vajte se i bićete srećniji! Ova bliskost merenja i predviđanja je moćna. Nauka o sreći može se opisati kao performativna: otkrivanjem sreće na određenim mestima, ona ta mesta generiše kao dobra, kao ono što treba podržati *kao* dobro. Korelacije se tumače kao uzročnosti, što onda postaje osnova podrške. Mi podržavamo ono što sam u prvom poglavlju nazvala „uzrocima sreće“, što može čak izazvati sreću. Nauka o sreći stoga ponovo opisuje kao dobro, ono što je već procenjeno kao dobro. Ako je naša dužnost da podržavamo ono što uzrokuje sreću, tada sreća po sebi postaje dužnost. Ja ću u ovoj knjizi istražiti značenje „dužnosti sreće“.

Ne može se reći da se sreća uvek pronalazi. Odista, mogli bismo čak reći da sreća postaje moćnija kada se percipira kao da je u krizi. Kriza sreće prvobitno deluje kao narativ razočarenja: akumulacija bogatstva ne znači akumulaciju sreće. Ono što ovu krizu čini „krizom“ jeste na prvom mestu, naravno, regulativni učinak društvenog uverenja: da više bogatstva „treba“ da učini ljude srećnijim. Ričard Lajard započinje svoju nauku o sreći onim što opisuje kao paradoks: „Kako zapadna društva postaju bogatija, njihovu stanovnici ne postaju srećniji“ (2005: 3). Ako nova nauka o sreći razdvaja sreću od akumulacije bogatstva, ona ipak smešta sreću na određena mesta, posebno u brak, naširoko smatran primarnim „pokazateljem sreće“ (vidi drugo poglavlje), kao i u stabilne porodice i zajednice (vidi četvrto poglavlje). Sreća se traži tamo gde se očekuje da će biti pronađena, čak i ako je sreća odsutna. Iznenađujuće je da kriza u sreći nije dovela u pitanje društvene ideale, i pre bi se moglo reći da je okrepila njihovu moć i nad psihičkim i nad političkim životom. Zahtev za srećom sve više se artikuliše kao zahtev za povratkom društvenim idealima, kao da ono što objašnjava krizu sreće nije neuspeh ovih ideala, nego naš neuspeh da ih sledimo. I neusmisljeno, u vreme krize, jezik sreće zadobija jednu još silniju moć.¹¹

.....
¹¹ Implikacija ove moje sugestije jeste da savremeni trenutak „finansijske krize“ u kojem sam dovršila ovu knjigu, neće značiti povlačenje javnog i privatnog interesa za sreću i pre bi se moglo reći da će produbiti kulturnu preokupaciju srećom (možda kao jednu nelagodu u želji za dobrim životom kod onih koji osećaju da su imali i treba i dalje da imaju dobar život).

Pozitivna psihologija

S obzirom na to da ova nova nauka počiva prvenstveno na samoizveštavanju, ona uključuje jednu značajnu psihološku dimenziju. U okviru psihologije, mi smo takođe svedoci zao-kreta ka sreći. Mnogo od ovih dela opisano je kao „pozitivna psihologija“ koja započinje kao unutrašnja kritika discipline. Majkl Argajl (Michel Argyle) tvrdi da se „u psihologiji većina radova o emocijama bavila anksioznošću, depresijom i drugim negativnim stanjima“ (1987: 1). Ili, kako sa-urednici dela *Subjective Well-Being* (Subjektivno blagostanje), sledeći Ed Dinera (Ed Diener), tvrde: „Psihologija je bila zaokupljena manje uslovima blagostanja, nego suprotnim od toga: određenjem ljudske nesreće (Strack, Argyle and Schwarz 1991: 1). Dok nauka o sreći „ispravlja“ tendenciju ekonomije da se usredsredi na ekonomski rast na uštrb sreće, psihologija sreće „ispravlja“ tendenciju psihologije da se usredsredi na negativna osećajna stanja na uštrb sreće.

Možemo započeti sa klasikom Majkla Argajla *The Psychology of Happiness* (Psihologija sreće, 1987). On na sledeći način objašnjava projekat svoje knjige: „Ova knjiga se prevashodno bavi uzrocima i objašnjenjima pozitivne sreće, te kako njeno razumevanje može biti iskorišćeno da se ljudi, uključujući i nas same, učine srećnim“ (1). Možemo odmah videti kako sreća postaje disciplinarna tehnika. Pozitivna psihologija teži da razume „pozitivnu sreću“ – objašnjavajući njene uzroke – kao što koristi ovo znanje o sreći da stvori sreću. Pozitivna psihologija teži da ljude učini srećnijim. Pozitivna psihologija je pozitivna kada se radi o pozitivnim osećanjima; ona pretpostavlja obavezujući karakter svog sopstvenog cilja.

Na jednom nivou ovo se čini kao mudar savet. Osećati se bolje zasigurno je bolje, i svi mi želimo da se osećamo bolje? Svako znanje zasigurno treba da bude transformativno i zasnovano na impulsu da se svetovi života i sposobnosti pojedinaca poboljšaju? Ono što je ovde u pitanju, jeste verovanje da mi „unapred“ možemo znati šta će poboljšati ljudske

živote. Činiti ljudi srećnijim usvojeno je kao znak poboljšanja. Upravo „ono“ što težimo da dosegnemo jeste „ono“ što će nas do toga dovesti. Pozitivnom osećanju je dat zadatak da nadvlada svoju sopstvenu negaciju: osećati se pozitivno jeste ono što nas može izbaviti iz „anksioznosti, depresije i drugih negativnih stanja“ (1). Osećati se bolje znači biti bolji – pozitivna psihologija deli ovu pretpostavku sa ekonomijom sreće. Ovde postoji jači argument: osećati se bolje znači *oporaviti se*.

Argajl se oslanja na samoizveštavanje kao na objektivno merilo subjektivnog: „Mi ćemo se u velikoj meri osloniti na subjektivne izveštaje o tome kako se ljudi osećaju; ako ljudi kažu da su srećni, onda oni *jesu* srećni“ (2). On potom opisuje neke institucije kao dobre u meri u kojoj je verovatno da one unapređuju sreću: „najveća dobrobit“, tvrdi on, „dolazi od braka“ (31). Sreća uključuje razvitak određene vrste dispozicija: „Sreća je deo šireg sindroma, koji obuhvata izbor dobitnih situacija, posmatranje života sa vedrije strane i veliko samopouzdanje“. Pojedinci imaju projekat da rade na sebi, da upravljaju svojim dušama, da upotrebim termin Nikolasa Rozuza (Nicolas Rose, 1991). Takvi projekti opisani su kao način „podsticanja“ i uključuju „tehnikе pobuđivanja raspoloženja“ koje mogu „postati navika“ i na taj način „imati trajnije efekte“ (203). Tome nasuprot nesretni ljudi predstavljeni su kao čemerni, kao nedruštveni i neurotični: „Nesrećni ljudi skloni su da budu usamljeni i veoma neurotični“ (124). Pojedinci moraju postati srećniji zbog drugih: pozitivna psihologija opisuje ovaj projekat ne toliko kao pravo nego kao odgovornost. Odgovorni smo za svoju sopstvenu sreću u meri u kojoj je unapređivanje naše vlastite sreće ono što nas osposobljava da uvećavamo sreću drugih ljudi. Jedan od mojih ključnih interesa u ovoj knjizi jeste da istražim šta sledi iz ideje da mi imamo odgovornost da budemo srećni zbog drugih, ili čak jednostavnije iz ideje da postoji nužni i neizbežni odnos zavisnosti između sreće jedne osobe i sreće drugih.

Nije iznenađujuće da pozitivna psihologija danas predstavlja ogromnu, kako popularnu tako i akademsku oblast: postoje mnoge crossover-knjige koje danas podučavaju ljude

kako da postanu srećniji, stvarajući kulturu sveopšte stručnosti. Uzmite rad Martina Selidžmena (Martin Seligman) koji piše knjige o pozitivnoj psihologiji i takođe vodi Positive Psychology Center (Centar za pozitivnu psihologiju) na Univerzitetu Pensilvanije.¹² Kao Argajl pre njega, on daje jednu kritiku psihologije budući da je njen prioritet „olakšavanje stanja koja život pretvaraju u patnju“, a ne „izgrađivanje života koji je vredan življenja (2003: xi). On ulogu pozitivne psihologije opisuje kao davanje „putokaza“ ka „dobrom životu“ (xi). Sreća se često opisuje kao put, kao ono što dobijate ako sledite pravi put. U takvom opisu, sreća nudi put a pozitivna psihologija vam pomaže da taj put nađete: „Ovaj put vodi vas kroz predele uživanja i radosti, naviše ka zemlji snage i vrline, sve do visova trajnog ispunjenja: smisla i svrhe“ (xiv). Sreća postaje način usmeravanja ili orijentisanja, način praćenja „pravog puta“. Selidžmen ne opisuje sreću samo kao nagradu, kao ono što prati dobro življen život, nego i kao kvalitet ličnosti. Sreća je vrsta svojstva. On poistovećuje sreću sa optimizmom (vidi peto poglavlja). Srećni ljudi su optimističniji pošto nastoje „da svoje nevolje tumače kao prolazne, kontrolibline, i vezane samo za neku situaciju“ (9-10). Selidžmen takođe sugerise da su srećni ljudi altruističniji: „kada smo srećni, manje smo usmereni na sebe, više volimo druge ljude i spremni smo da našu sreću podelimo čak i sa strancima“ (43). Ovde možete primetiti da se korelacije (sreće sa optimizmom i sreće sa altruizmom) brzo pretvaraju u uzročnosti u kojima sreća postaje svoj sopstveni uzrok: sreća uzrokuje da smo manje usmereni na sebe, da smo optimističniji, što nas zauzvrat čini srećnijim, što znači da stvaramo više sreće za druge, i tako dalje.

Ne samo da sreća postaje individualna odgovornost, preformulisanje života u projekat, nego ona postaje jedan instrument, sredstvo za određenu svrhu kao i sama ta svrha. Činimo sebe srećnim, poput jedne akvizicije kapitala koji nam dopušta da budemo ili činimo ovo ili ono, ili čak da dobijemo ovo ili ono. Takav, na sredstvu utemeljen model

.....
¹² Vidi <http://www.ppc.sas.upenn.edu>. Poslednja poseta 11. februara 2009.

sreće u suprotnosti je sa klasičnim koncepcijama, poput Aristotelovog dela o kojem ću raspravljati u prvom poglavlju, u kojima je sreća „svrha svih svrha“. Pozitivna psihologija podrazumeva instrumentalizaciju sreće kao tehnike. Sreća postaje put do cilja, kao i cilj do kojeg put dovodi.¹³

Sreća onda postaje način uvećavanja vaših šansi da dobijete ono što želite, kao i da budete ono što želite. Nije iznenađujuće što pozitivna psihologija često koristi jezik ekonomije da opiše sreću kao robu. Hedi (Heady) i Vearing (Wearing), na primer, opisuju „relativno stabilne lične karakteristike“, koje nazivaju „zalihama“, uključujući društveno poreklo, ličnost i društvene mreže, koje utiču da su neki ljudi uopšte uzev srećniji od drugih (1991: 49). Sreća vam donosi više u banku; sreća zavisi od drugih oblika kapitala (poreklo, ličnost, mreže), kao i sticanje ili akumulacija kapitala od strane pojedinačnog subjekta.

Jedan od najnovijih pobornika pozitivne psihologije je Alen Kar (Alan Carr) čiji rad takođe prelazi granicu između popularne i akademske publike. Kar projekat pozitivne psihologije takođe opisuje kroz dvostruki cilj razumevanja i potpomaganja sreće i subjektivnog blagostanja (2004: 1). Pozitivne emocije „poput uživanja ili zadovoljstva govore nam da se dešava nešto dobro“ (12). On tvrdi da srećni i nesrećni ljudi „imaju različite profile ličnosti“ (16). Profil sreće bio bi profil one vrste ličnosti koja će najverovatnije biti srećna, kao

.....

13 Pogledajte sledeći komentar iz knjige Fay Weldon o ženama i sreći. Ona tvrdi : „Borba za rodnu ravnopravnost je loša za izgled. Ona nikog ne čini srećnim, osim ako ne nađete neku nagradu u borbi za pravdu koju je evolucija propustila da ostvari. Ona će samo razviti vašu vilicu, naborati čelo tako da ni botoks neće moći da ga poravna, toliko zaprljati vaš ten da nikakva količina Beauty Flash-a neće moći da ga očisti i uopšte uzev neće vam doneti ništa dobro“ (2006: 52). Weldon tvrdi da će nesreća učiniti da izgledate loše i da je ta nesreća izazvana borbom za ravnopravnost. Biti srećan znači izgledati bolje. Za Weldon sreća znači ne boriti se za ravnopravnost kako bi bile privlačnije, kako bi žene zadobile bolje muškarce. Sreća postaje tehnika samopromocije (preformulisana kao evolucijski fitnes). Kako ispitujem u drugom poglavlju, istraživanje o ženama i sreći teži da pospeši povratak na tradicionalne oblike ženskosti. Sreća je vezana za pasivnost koja dovodi u pitanje konvencionalnu povezanost sreće sa aktivnošću. Ja raspravljam o izjednačavanju sreće i aktivnosti u zaključku ove knjige.

što možemo videti i u sledećem klasičnom opisu:

srećni ljudi će se verovatnije naći u ekonomski prosperitetnim zemljama, gde se poštuje sloboda i demokratija i politička scena je stabilna. Srećni će se verovatnije naći u većinskim grupama nego među manjinama i češće na vrhu lestvice nego na njenom dnu. Tipično je da su oni u braku i dobro se slažu sa porodicom i prijateljima. Što se tiče njihovih ličnih osobina, srećni izgledaju relativno zdravo, i fizički i mentalno. Oni su aktivni i slobodoumni. Oni osećaju da kontrolišu vlastiti život. Njihove aspiracije više se tiču društvenih i moralnih pitanja nego zarađivanja novca. U pitanjima politike, srećni su skloni konzervativnoj strani centra. (Veenhoven 1991: 16)

Sreća, barem u ovom opisu, izgleda pre kao privilegija. Uместo da pretpostavimo da se sreća jednostavno nalazi u „srećnim ljudima“, možemo da razmotrimo kako zahtevi za srećom čine izvesne vrste ličnosti vrednim. Pripisivanje sreće moglo bi biti način na koji društvene norme i ideali postaju afektivni, kao da relativna bliskost sa ovim normama i idealima stvara sreću. Loren Berlan (Lauren Berlant) je takvo zamišljanje sreće nazvala „glupim“ oblikom optimizma: „vera da će prilagođavanje na izvesne oblike ili prakse življenja i mišljenja obezbediti sreću“ (2002: 75).

Za Kara, profili sreće su takođe profili društvenih oblika, kao i pojedinačnih ličnosti: on sugerise da izvesni tipovi porodice „podstiču iskustvo toka (flow)“ optimalnim nivoima jasnoće, usredsređenosti, izbora i izazova (62). Ako određeni načini života unapređuju sreću, tada bi unapređivanje sreće bilo unapređivanje tih načina života. Tako unapređivanje sreće vrlo brzo postaje unapređivanje određenih tipova porodice. Ideja „toka“ za opisivanje odnosa između srećnih osoba i srećnih svetova je moćna. Potičući prvobitno iz dela Mihajla Čiksentmihaljija (Mihaly Csikszentmihalyi), tok opisuje iskustvo pojedinca koji je zaokupljen svetom ili saučestvuje u svetu, gde se svet ne susreće kao stranac, kao prepreka ili otpor. „Najbolji momenti u našem životu“ tvrdi Čiksentmihalji „nisu pasivni, prijemčivi i opušteni trenu-

ci – iako takva iskustva takođe mogu biti ugodna ako smo naporno radili da ih dosegnemo. Najbolji trenuci najčešće se dešavaju kad su čovekovo telo i duh napregnuti do svojih granica u naporu volje da ispuni nešto teško i vredno truda“ (1992:3). On tvrdi da „na dugi rok optimalna iskustva pridonose osećaju nadmoći – ili možda pre, osećaju *participacije* u određivanju sadržaja života – što se primiče onome što se obično podrazumeva pod srećom više od bilo čega drugog što možemo razumno da zamislimo“ (4).

Kada subjekt nije „u toku“ on se susreće sa svetom kao nečim što pruža otpor, što pre sprečava nego što omogućuje delovanje. Stoga se nesrećni subjekti osećaju otuđeni od sveta pošto doživljavaju svet kao stran. Sumnjam da Čiksentmihajli može mnogo da nas nauči o fenomenologiji sreće kao bliskosti između tela i sveta. Šta ako ulivanje u svet nije shvaćeno jednostavno kao psihološki atribut? Šta ako svet „udomljava“ neka tela više od drugih, tako da neka tela ne doživljavaju svet kao onaj koji pruža otpor? Možda treba da preformulišemo sreću razmatrajući kakav je to osećaj biti pod pritiskom upravo onih oblika života koji nekim telima omogućuju da se uliju u prostor. Možda iskustva nepraćenja, stresa, ili nezauzimanja prostora u kojem boravimo, mogu više da nas nauči o sreći.

Nesrećne arhive

Ja neću replicirati novoj nauci o sreći jednostavnim prizivanjem povratka klasičnih ideja sreće kao što je *eudaimonia*, življenje dobrog, smislenog i vrlog života. Primeri takvih argumenata evidentni su u delu Ričarda Skoča (Richard Schoch, 2006) i Teri Igltona (Terry Eagleton, 2007: 140-148). Skoč u *The Secrets of Happiness* (Tajne sreće) tvrdi da smo postali „gluvi za mudrost vekova“ i da „oduzimamo sebi priliku da nađemo sreću koja je bitna (1). On ukazuje da se „mi danas mirimo sa mnogo slabijom, mnogo neznatnijom srećom“ koju on opisuje kao „puko uživanje u zadovoljstvu“ (1). Kritike industrije sreće koje se pozivaju na povratak kla-